

3r CRÈDIT: “DE LA DICTADURA A LA DEMOCRÀCIA” (1959-1975)

UNITAT DIDÀCTICA 1a: EL PRIMER FRANQUISME (1939-1959).

1. El règim franquista i les seves bases ideològiques i socials.

Els fonaments del nou règim són:

- Tradicionalisme.
- Ordre.
- Catolicisme.
- Manca de drets democràtics → supressió de drets i llibertats individuals.
- No tolerància de cap descentralització política ni administrativa (abolició dels estatuts d'autonomia de Catalunya i el País Basc).

Durant la guerra ja es veia a l'Espanya nacional una actitud i un ordre diferent, però és quan acaba la guerra que es veu clarament com serà el nou ordre polític a Espanya. Franco fa el comunicat que dona la guerra per acabada (*Parte oficial de guerra del Generalísimo d'1 de abril de 1939*). Però no hi haurà pau ni estabilitat en absolut als inicis del règim: represàlies contínues, conflictes,... els últims mesos de guerra i els primers de pau són especialment durs i difícils. Objectiu del règim: acabar amb tot el sistema republicà.

Suports del franquisme:

- Exèrcit → garantia d'estabilitat del règim. Molts comandaments van tenir càrrecs destacats al govern i en direcció d'empreses estatals.
- Església → es convertirà en un estat confessional catòlic, i per tant va recuperar molts dels seus privilegis (ensenyament catòlic a l'escola, supressió del matrimoni civil i el divorci, poder social enorme, jutge moral, imposició de criteris ètics i morals, etc).
- Terratinents i empresaris → els terratinents es beneficien de l'eliminació de la reforma agrària i la burgesia industrial de la inexistència de sindicats.
- Sectors de la classe mitjana de mentalitat conservadora.

2. Les institucions republicanes a l'exili.

- Les institucions republicanes durant el final de la guerra s'havien anat reduint i concentrant, sobretot al territori català, i quan acaba la guerra els membres del govern republicà i de la Generalitat s'exilien a França especialment (també a d'altres països). Els que es van quedar van patir represàlies molt dures i molt pocs van sobreviure els primers mesos de la postguerra.
- Les institucions republicanes es basaven en la legitimitat que tenien (donada pel poble) i per això es va veure necessari instal·lar aquestes institucions a altres països democràtics, per fer seguir funcionant el govern republicà a l'exili. Com que el que postulaven era verídic, la situació a Espanya era il·legal, responia a un govern il·legítim que no havia escollit el poble, molts països europeus els van donar acollida (fins l'esclat de la Segona Guerra Mundial, especialment).
- Les tasques efectuades per aquest govern republicà a l'exili van ser, sobretot:
 - Treure gent de camps de concentració espanyols.
 - Treure gent d'Espanya que patia o podia patir represàlies.

- Però va esclatar la II Guerra Mundial i els països que els havien acollit cauen en mans dels alemanys. Molts van ser empresonats en presidis europeus o bé els van repatriar a Espanya (on van patir la repressió franquista, encara més dura).
- Cas “a part”: els MAQUIS: grups de combatents republicans que es queda a Espanya clandestinament i s’organitza per fer la guerra contra la dictadura (grups armats que s’amagaven en zones boscoses i feien atacs sorpresa – passaven també cap al sud de França). Aquests grups d’oposició a l’Espanya franquista van durar fins als anys 50 (progressivament els grups es redueixen i la generació que els havia de rellevar ja no sentia els principis republicans amb igual intensitat – decepció per la continuïtat del règim de Franco).

3. Etapes dels primers anys del franquisme.

a) Postguerra (1939-1945).

- Govern d’orientació feixista (ús de símbols feixistes).
- 1941 → Franco envia la División Azul, una divisió de l’exèrcit espanyol que va donar suport a Alemanya al front rus. El 1942 les victòries aliades duren a Franco a declarar-se neutral i retirar la División Azul de la guerra el 1943.
- Economia:
 - En acabar la guerra l’economia espanyola està enfonsada: indústries i xarxa de transports destruïdes, els camps van ser devastats,... El desastre de la guerra seria impossible de superar ràpidament, motiu pel qual els anys 40 van ser els anys de manca de productes per abastir la població: faltaven aliments, roba i combustible. Per proveir la població es va establir el racionament: que era l’assignació de productes bàsics a les persones de l’estat –es va mantenir fins el 1952). Però al finalitzar els cupons no es podien adquirir més productes bàsics, motiu pel qual es va crear un mercat negre (l’estraperlo) on es podien adquirir mercaderies necessàries a preus elevats.
 - Autarquia → l’objectiu del país és l’assoliment de l’autosuficiència. L’autarquia a Espanya va centrar-se en diferents aspectes:
 - Control del comerç exterior (només comerciava amb algunes dictadures americanes i africanes).
 - L’estat protegeix i regula la indústria, i per tant regula la creació de noves empreses.
 - L’estat exerceix un control exhaustiu sobre les matèries primeres.
 - L’estat controla els salaris i fixa el preu dels productes.
 - L’estat concedeix monopolis d’explotació (telefòniques, petrolíferes,...).
 - L’estat crearà moltes empreses públiques amb un funcionament semblant al d’una indústria privada, i en cedirà el control si li convé (ex. Renfe).
 - L’estat és el monopoli financer del país (té el control bancari).
 - Tota aquesta concentració i intervenció de l’estat en l’economia també generarà una gran necessitat de funcionaris → creació d’una burocràcia molt extensa que durà problemes de pagament a l’estat (perquè pràcticament no es pagaven impostos). Això va

provocar que l'estat generés emissions de deute públic, que ningú podia comprar, per això obligava a comprar a les entitats bancàries.

- Es va crear el Servicio Nacional del Trigo, que controlava la producció de blat.
- Creació de l'INI (Instituto Nacional de Industria) per estimular la industrialització d'Espanya → idea crear indústries que quan tinguin iniciativa pròpia ja es privatitzaran (o el procés invers – estatilitzar empreses). Però l'economia espanyola va seguir sota mínims i era incapaç d'abastir la població (anys de fam i misèria).
- Desajustament en els sectors de treball:
 - o Problemàtica general de la indústria: manca de béns d'equip, de primeres matèries, de recanvis,... degut a l'aïllament internacional.
 - o No es pot crear una indústria de béns de consum, perquè la població té dificultats per alimentar-se, per tant no pot adquirir aquest tipus de béns.
 - o Bona part de la indústria de la República es va reconvertir, durant la guerra, en indústria militar, per tant s'ha de tornar a reconvertir.
 - o Manca d'homes.
 - o Torna un percentatge important de la població a l'agricultura (retrocés important respecte l'etapa republicana que costarà molt de superar).
- Demogràficament: es va frenar el creixement de la població (deixant de banda les morts pel conflicte bèl·lic):
 - o Disminució de l'índex de natalitat (desequilibri entre sexes – manca de població masculina).
 - o Augment de malalties.
- Es va enquadrar la població en organitzacions que depenien de la FET y de las JONS:
 - o Central Nacional Sindicalista (que aglutinava obrers i empresaris).
 - o Sección Femenina de las FET y de las JONS, que feia tasques socials.
 - o L'OJE (Organización Juvenil de España), que organitzava activitats per la joventut.

b) Consolidació del règim (1945-1959)

- Les potències vencedores de la Segona Guerra Mundial (1945) van intentar provocar la caiguda del franquisme → aïllament internacional:
 - o Espanya no va ser admesa a l'ONU (1946).
 - o Gairebé tots els països van retirar els seus ambaixadors del territori espanyol.
 - o França va tancar la frontera amb Espanya.
- L'inici de la Guerra Freda provocarà el canvi de situació (EUA buscarà aliats contra la Rússia comunista, i el règim franquista és profundament anticomunista, per tant li serveix com a aliat).
 - o Suavització de l'aïllament.
 - o A finals dels anys 40 es reobre la frontera francesa i les ambaixades es tornen a instal·lar al país.

- o 1953 – Concordat amb la Santa Seu → acord amb el vaticà en què es reconeixien els privilegis que el règim franquista havia concedit a l'Església.
 - o Tractat d'Amistat hispanonord-americà → permetia instal·lar bases militars dels EUA a Espanya a canvi d'ajuda econòmica.
 - o 1955 → l'Espanya franquista va ser admesa a l'ONU.
- La nova situació internacional provoca que Franco faci canvis en la forma de govern:
 - o Perden influència els falangistes i prenen la majoria dels ministeris i alts càrrecs sectors catòlics i monàrquics.
 - o Es van eliminar els aspectes més feixistes del règim:
 - S'anul·la l'obligatorietat de la salutació a la romana.
 - La FET y de las JONS es va passar a anomenar Movimiento Nacional.
 - Es va definir el nou sistema com una democràcia orgànica (arran de las Leyes Fundamentales), però en realitat es va mantenir un sistema dictatorial estricte.
- Redreçament econòmic:
 - o Creixement de l'economia que va permetre alleujar la misèria de la població i va permetre suprimir el racionament (gràcies, sobretot, a l'ajuda econòmica d'EUA). Tot i això es va mantenir la política autàrquica i, per tant, Espanya va continuar sent un dels països menys desenvolupats d'Europa.
 - o Finals dels anys 50 → arribada al govern dels *tecnòcrates*: personatges vinculats al grup catòlic Opus Dei que van aportar criteris tècnics per desenvolupar l'economia. Aquests nous dirigents van promoure el Pla d'Estabilització (sèrie de mesures que portaran a la liberalització del mercat) i van facilitar la creació d'empreses privades i l'entrada d'inversions estrangeres. Van reduir també els aranzels que encarien l'entrada de productes estrangers, així que es pot donar per acabada l'autarquia més dràstica i s'inicia l'entra de l'economia espanyola al capitalisme imperant a Europa.

El nou ambient polític afavorirà que a finals dels anys 50 es produeixen les primeres actuacions de l'oposició (ex. 1956 primers disturbis a la universitat de Madrid i vagues d'obres a Astúries i Catalunya).

4. Estructura política del règim franquista.

Es caracteritza per l'acumulació dels poders executiu, legislatiu i judicial en una sola persona: Franco. Poden haver-hi organismes consultius, però totes les institucions són liderades pel generalíssim. Quan acaba la guerra Franco passa a ser:

- a) Caudillo de España por la Gracia de Dios.
- b) Cap de l'únic partit polític existent, la Falange → FET y de las JONS → Aquest partit aglutinava totes les forces polítiques que havien donat suport a la insurrecció contra la República, i Franco tenia el comandament suprem dins del partit.
- c) Generalíssim dels exèrcits de terra, mar i aigua.

- d) Cap d'estat i cap de govern → hi havia Corts, que es limitaven a aprovar les lleis que presentava el govern.

I Franco, de tot això n'és responsable davant de Déu i davant la història → gran similitud amb els règims despòtics i monàrquics que donaven una justificació divina. A més, imposa la “salutació a la romana”, típica dels règims despòtics i feixistes.

Aquesta concentració de poder ve acompanyada per una colla de dissolucions, abolicions i clausures: dels Estatuts d'Autonomia, de les institucions republicanes, la Constitució de 1931 i dels sindicats (són abolits i s'aglutinen en un nou sindicat: la Central Nacional Sindicalista –CEM).

Els primers anys del règim té el suport de l'Alemanya i la Itàlia feixista, per tant Franco es sent fort per exterioritzar el feixisme més dur, però progressivament l'ofensiva aliada fa que els alemanys perdin posicions (a partir del 1942 –derrotes de l'Eix- i, per tant, Franco anirà creant una colla d'organitzacions i organismes que tenen un caire més obert. Per això crearà les Leyes fundamentales del Estado, per donar una imatge democratitzadora a l'exterior (tot i que patirà igualment l'aïllament internacional). D'aquestes lleis cal destacar:

- a) Ley Constitutiva de las Cortes (1942) → Es manté el nom de la institució i el lloc de reunió per res a veure amb les Corts de la República. Franco s'adona que la guerra mundial pren un altre caire i crea aquesta institució per donar un aire democràtic al règim. Les Corts franquistes no seran elegides per sufragi, sinó per nomenament (no era un òrgan representatiu). A més, no tenia cap mena de poder, era purament consultiu. Es reunia quan Franco ho demanava (Doc 367).
- b) El Fuero de lo Españoles (1945) → Es va crear quan ja havia acabat la II Guerra Mundial. És una pseudo-constitució (redactada com una constitució, però fora d'un règim democràtic). És una declaració de principis sobre drets personals, on no hi ha massa amplitud de llibertats: obliga a la llibertat de culte a la religió cristiana, s'aboleix l'avortament, s'aboleix el casament civil,...
- c) Ley de Referéndum Nacional (1945) → És una consulta popular que es fa a través de votacions, un recurs perquè Franco l'utilitzés quan l'interès públic o les circumstàncies ho requerissin (però aquesta llei està sotmesa a la voluntat del caudillo) → per tant Franco no la va utilitzar mai, era tan sols per donar una imatge a l'exterior.
- d) Ley de Sucesión a la Jefatura del Estado (1947) → Les dictadures no acostumen a ser successòries (perquè es basen en el carisma personal). Es comença a plantejar la qüestió successòria de Franco, que estableix que Espanya ha estat sempre un regne i que, per tant, quan acabi la dictadura es restablirà la monarquia (article 6 – no diu quant ni amb qui, Franco ho decidirà en qualsevol moment).

5. Situació Internacional.

- ✓ Primera etapa (govern clarament pro-nazi – ministre Serrano-Suñer): El sistema polític va comportar un aïllament internacional d'Espanya. Les potències van condemnar ràpidament el règim franquista i van donar suport republicà.
- ✓ A partir de 1943 (ja es veu el canvi de tendència de la II Guerra Mundial) es fa dimitir a Serrano-Suñer i es col·loquen ministres menys pro-nazis. La postura internacional és la que condiciona l'estructura de l'estat, que començarà a donar

un “vernís” democratitzador al règim (Leyes Fundamentales del Estado), malgrat que no renunciarà als trets bàsics del règim dictatorial. Es continuarà amb l’aïllament internacional, malgrat aquests intents de Franco de donar una aparença democràtica al règim. Exemples: es va crear l’ONU (1945) i l’Assemblea General de l’ONU manifesta el 1946 que Espanya no hi pot participar, com tampoc en organitzacions de pau i humanitàries internacionals. L’entrada a l’ONU no se li permetria fins el 1955.

- ✓ A partir dels anys 50 → certa obertura del règim franquista. Els EUA comença a acceptar el procés d’obertura i va afavorir l’acceptació d’Espanya a l’ONU (l’anomenada “Spanish question”).

6. La Repressió.

- ❖ El nou estat no té oposició de partits (només és legal un sol partit), però hi ha sectors de la població que no accepten el nou règim. Aquests sectors no van ser reprimits només durant els inicis del règim, sinó que durant TOTA la dictadura es mantindrà aquest estat de por i repressió.
- ❖ La repressió significa eliminar tota possibilitat de contrarietat (Docs 374, 345 i 382). A la més mínima ja es podia considerar algú perillós, hi havia escorcolls a qualsevol moment, gent que delatava, demandes i denúncies,... No calia tenir causes fonamentades, amb proves fefaents, sinó que una simple delació comportava una forta repressió.
- ❖ Consells de guerra → jurisdicció militar que s’aplicava a causes polítiques i civils indiscriminadament i retroactivament (els que havien estat fidels a la República van poder ser jutjats fins a final del règim).
- ❖ La cara més visible va ser els afusellaments (a principis del règim) i posteriorment les execucions al “garrot vil”, que es mantindrien fins al final de la vida de Franco. Ex. Execució de Salvador Puig Antich (1974). També es té constància de pràctiques fora de tots els drets humans (empresonaments sense proves, tortures,...).

7. Catalunya sota el franquisme.

- o A Catalunya és on hi va haver més repressió perquè es va gaudir de moltes llibertats democràtiques i perquè a més Catalunya arran del cop d’Estat sempre es va posicionar amb el bàndol republicà (a més de la qüestió catalana → unitat d’Espanya). S’utilitzaven termes despectius com separatistes (enlloc de catalanistes).
- o Des de 1939 fins a principis dels 50 només a Catalunya hi va haver prop de 3400 execucions. Els primers mesos després de la guerra es va executar tothom que hagués tingut càrrecs durant la República, però després es va seguir executant sectors que no eren considerats adeptes al règim. La repressió va ser especialment dura al camp català, més que no pas a la ciutat (per les reformes agràries que s’havien dut a terme; a més feia falta que el camp produís molt i, per tant, se’ls va reprimir durament i hi va haver sectors de la pagesia que s’hi van oposar).
- o Tots els signes de catalanitat, de democràcia i llibertat van ser durament perseguits. Fins i tot es va borrar el nom de Catalunya (“región levantina” – que també englobava Catalunya, i es parlava de les quatre províncies). Ex: la Biblioteca de Catalunya -> Biblioteca Central; Plaça de Catalunya -> Plaza del

Ejército,... Es van canviar els noms dels carrers, excepte els que tenien nom religiós.

- o Censura estricta contra la llengua catalana, només hi ha una llengua oficial, el castellà. S'inicia un procés de descatalanització, on l'escola té un paper molt important (trasllat de mestres,...). A més tot el treball invertit en pedagogia de la República es perd davant uns plans educatius de tipus "impositiu". Serà el sectors populars baixos els que mantindran viva la llengua.
- o Detenció de la Generalitat → Es van detenir tots els membres que havien quedat al país que havien format part de la Generalitat de Catalunya. Un cas especial fou el de Lluís Companys, que va ser deportat per la policia alemanya, empresonat a Montjuïc i afusellat després d'un procés judicial extens (Doc 383).
- o Sectors catalans que van seguir oposant-se al règim franquista (a més dels conflictes laborals i obrers):
 - o Maquis (sectors guerrillers que van resistir lluitant en muntanyes aïllades fins a finals dels anys 40).
 - o L'IEC (Institut d'Estudis Catalans -> va seguir en la clandestinitat).
 - o 1947 - Celebració de l'entronització de la Verge de Montserrat → la Generalitat l'havia fet amagar durant la guerra civil perquè no fos destruïda, es va retornar a lloc en un acte que va prendre un signe reivindicatiu (es van difondre fulletons en català i es va penjar una senyera). Hi van participar entre 70-100.000 persones. Montserrat va quedar com a referent d'església catalana contrària al franquisme.
 - o F. N. C (Front Nacional de Catalunya) → intentava aglutinar la oposició clandestina a Catalunya, va organitzar la celebració de Montserrat.
 - o 1951 – Vaga dels tramvies de Barcelona → el preu del bitllet era comparativament més car a Barcelona que a Madrid, així que la protesta popular consistí en no agafar el tramvia durant dues setmanes consecutives i hi van haver protestes al carrer i enfrontaments amb la guàrdia civil, i un total de 12 morts: Va suposar un dels primers actes en contra del franquisme a causa de les duríssimes condicions de vida posteriorment a la guerra civil. L'any 1957 es va produir una segona vaga dels tramvies.
 - o Grups editorials que van seguir editant en català. Ex: Salvat va publicar el costumari de Joan Amades (a final dels anys 50) – de festes populars catalanes. L'Editorial Serena va editar textos en català, però res que fos posterior a 1915. Tot es va publicar en un català que no era normalitzat (anterior a Pompeu Fabra) i on no hi havia res de catalanitat (i amb totes les censures que fessin falta).
 - o 1957 – Fets del Paranimf: Protesta estudiantil que va tenir lloc els dies 18 i 19 de febrer a la Universitat de Barcelona, arran de les detencions de la segona vaga dels tramvies. Es va formar una assemblea lliure a la Universitat de Barcelona on demanaven llibertats i el respecte de les nacionalitats històriques. El seu lema era: *"L'arma dels homes lliures és la raó, i la del dictador la violència. Perquè el dictador coneix la força de la raó i la tem"*. Més de 700 estudiants van ser sancionats durament.

- o Vida quotidiana a la Catalunya de la postguerra:
 - País empobrit, en fallida.
 - País dolgut moralment, que pateix una gran repressió i amb un sentiment de discriminació terrible.
 - Actitud de recel i de silenci (fins a final dels anys 50) – a causa de la gran repressió, les acusacions injustificades,...
 - Misèria -> el racionament (llibretes de racionament – pels productes bàsics: pa, farina, sal i oli), el mercat negre, fer cues per obtenir aliments, restriccions elèctriques –només hi havia llum quan funcionaven les fàbriques -,...
 - Religiositat → processons i rosaris pel carrer, obligació moral d'assistir a les festes litúrgiques,...
 - Arquitectura senzilla -> anys de reconstrucció del país i que es va fer amb molt pocs recursos: barraquisme i construccions deficitàries en general.
 - Presència de la tuberculosi i del tifus -> malalties que tenen origen en les condicions de vida de les persones; augmenten les infeccions i gangrenes,...
 - Llargues jornades laborals -> els homes unes 60 hores setmanals, les dones fins a 8 hores, amb sous de misèria.
 - A Catalunya el fet de tenir més oferta laboral va tenir lloc un fenomen que la diferencia de la resta de l'estat → la immigració massiva (especialment de gent d'Andalusia i altres regions deprimides d'Espanya). → això va accentuar la construcció d'habitatges de mala qualitat.